

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Моральність людини і суспільства – вічна проблема всього людства на протязі його історії. В роботі розглянуті питання морального виховання в історії світової педагогіки, починаючи із Стародавнього світу і до сьогодення. Зокрема це погляди Сократа, Аристотеля, Я. Коменського Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинського та інших. Звернено увагу на пріоритети морального виховання, дослідження науковців з цих питань.

The morality of the man and society had ever been the most important problem of the mankind during its history. In this articles the problems of moral upbringing in the history of the world pedagogy since ancient times till nowday had been solved. For example, there are views by Socrat, Arystotel, I. Komenskiy, J.-J. Roosso, I. Pestalotstsy, K. Ushinskiy and others. The attention was payed to the moral upbringing in the modern system investigations of scientists in these questions.

Передова частина людства у всі історичні епохи розвитку людської цивілізації ставила проблеми моральності життя суспільства й особистості, морального виховання як пріоритетні основи і завдання держави та людини.

Учені-філософи Стародавнього світу Сократ, Платон, Аристотель, Конфуцій та інші розробляли різноманітні гіпотези, концепції, методики щодо виховання взагалі, морального зокрема. Так, Сократ, розглядаючи людину як носія доброго начала від природи, вбачав головну мету педагогічної діяльності у звільненні людського інтелекту від негативних зовнішніх впливів, створення гармонійної єдності живих потреб і здібностей людини, які розвиваються інтересом до знань. Він закликав відмовитися від примусу і насилля у вихованні, визнавав діалогічну бесіду і переконання найдієвищими засобами впливу на дитину[3].

Аристотель казав про три сторони людської душі, кожна з яких вимагає особливого впливу. Тому він виділив три напрями виховання – фізичне, моральне і розумове, що складає одне ціле. Філософ бачив мету виховання в гармонійному розвитку всіх сторін душі, тісно пов'язаних з природою, але особливо важливим вважав розвиток вищих сторін – розумової і вольової, бо в нашій владі бути моральними чи порочними людьми. “Моральність – набута якість душі”. В його “Етиці” стверджується, що неможна бути доброю людиною поза природою. Доброчинність надається нами від природи. Нам надається лише можливість її набути. Він розглядав два види доброчинності: – у розумної частини душі це інтелектуальні доброчинності (мудрість, розумність, благочинність); – в афективній частині душі – це етичні або вольові доброчинності, доброчинності характеру. Перші набуваються людиною шляхом навчання, а етичні – шляхом виховання, яке створює в людині добрі звички. Аристотель детально розглядає доброчинності характеру. Він визначає етичну доброчинність як “середину двох пороків”, тобто надлишка і недостатка чогось. Філософ пов'язує етику з політикою, бо “для громадського виховання необхідні закони, а для хорошого – необхідні хороші закони” [5: 135 – 150]. Погляди Аристотеля мали великий вплив на стародавню педагогіку і подальший розвиток педагогічної науки.

У стародавньому Китаї складався педагогічний ідеал, який передбачав виховання начитаної, зовнішньо ввічливої, поважної до старших (особливо старих людей), з внутрішнім самокеруванням людини, яка вміє “зазирнути глибоко в себе і встановити світ і гармонію в своїй душі”. В основі філософії Конфуція були загальнолюдські ідеї і соціальні погляди. Він розглядав виховання, моральне самовдосконалення як важливі фактори людського буття. Досконало вихована людина повинна мати високі якості: благочинність, прагнення до

істини, правдивість, повагу, багату духовну культуру. З його трактату “Бесіди та судження”: “Якщо не можеш вдосконалюватися сам, то як ти зможеш вдосконалювати інших людей?”.

Видатні зарубіжні педагоги XVII – XX століть заснували і розвивали основні положення теорії і практики виховання, завдання, принципи, методу.

Ян Амос Коменський – видатний чеський педагог XVII століття, засновник наукової педагогіки в роботах “Велика дидактика”, “Материнська школа”, “Правила поведінки дітей”, “Про культуру природних дарувань”, “Закони добре організованої школи” та інших будував теорію навчання і виховання на принципах гуманізму, демократизму, природовідповідності, оптимізму. Він вчив, що людина – “найдосконаліше, найпрекрасніше створіння”, “чудовий мікрокосм”, гармонія тіла і душі. Підкреслював, що “людина має розум, щоб розрізнити, і волю, щоб обрати все, що тільки є хорошого чи дурного” [1: 250]. Цілі розділи у “Великій дидактиці” він присвячував проблемі морального виховання: “Метод вдач”, “Метод навчання благочестя”, “Про шкільну дисципліну” тощо.

У роботі “Материнська школа, або Про турботливе виховання молоді в перші шість років” Коменський підкреслював, що до дітей “треба відноситися з найбільшою турботливістю”, треба перш за все привчати дітей до благості, потім – до добрих вдач або добродіянь, нарешті – до більш конкретних наук... до всього, необхідного для життя” [1: 207].

Виховання повинно починатися з раннього дитинства: “ 1) навчити основам релігії; 2) вдачам і добрим почуттям: поміркованості, охайності, поважності, запобігливості, говорити правду, справедливості, благочинності, привчати до праці конче потрібно, терпінню (вміти стримувати пристрасті), гуманності, культурі спілкування, достоїнності, стриманості і скромності” [1: 210 – 211]. У розділі IX “Як треба вправляти дітей в моральності і добродійності” серед добрих моральних якостей дитини називаються працелюбність, діяльність, послух, дисциплінованість. “Дійсно сказано: хто буде вирости без дисципліни, постаріє без добродійності” [1: 231]. Розкривається зміст і методика виховання у дітей окремих добродійностей [1: 232 – 237], важлива роль прикладу поведінки вихователів, систематичного привчання дітей до корисної діяльності, виконання моральних правил і норм, дитячої гри тощо.

Основою педагогічної системи французького педагога Ж.-Ж. Руссо були принципи: – гуманізму (глибока любов до дитини, безмежна повага до її природи); – природовідповідності (у вихованні треба слідувати за природою дитини, врахувати її вікові особливості); – свободи (фізична, духу, в діях і вчинках); – індивідуального підходу до дітей (дитина має все від природи, треба лише розвинути цінні якості в ній, треба знати дитину). Це були основи теорії “вільного виховання”.

У праці “Еміль, або Про виховання” Руссо зробив спробу виділити чотири періоди в розвитку людини від народження до повноліття, накреслити завдання для кожного з них. Так, вік дитини від 15 до повноліття він вважав періодом “бурі пристрастей”, морального і статевих виховання, розуміння призначення жінки в суспільстві, нагромадження морального досвіду. Засуджував покарання, ганьбу, підвищені вимоги до дитини, не допускав порівняння її з іншими дітьми. До дітей треба використовувати метод “природних наслідків”, щоб дитина сама відчувала результат своїх неправильних дій і виникаючих через це шкідливих наслідків для неї. Велика роль вихователя, який повинен направляти вихованця, дати йому загальнолюдське виховання.

Незважаючи на недоліки (ідеалізація природного розвитку дітей, захоплення теорією вільного виховання, намагання ізолювати дитину від сім’ї, соціального середовища інші), педагогічна система Ж.-Ж. Руссо була пройнята демократизмом, ненавистю до соціальної нерівності людей, протестом проти мертвої схоластичної середньовічної школи і виховання.

Демократ за своїми поглядами швейцарський вчений і педагог-вихователь Й.Г. Песталоцці бажав “для останнього найбільш важливого зробити можливим правильний розвиток фізичних, розумових та моральних здібностей”. Він вважав, що загальна мета виховання – виявлення в дітях людяності, яка досягається шляхом гармонійного розвитку у дитини всіх її природних здібностей.

Песталоцці один з перших в педагогіці поєднав теоретичні дослідження з практичною виховною роботою в дитячих виховних закладах. У творі “Лінгард і Гертруда” він розвинув ідею про гуманний характер виховання, доброзичливе відношення до дітей, прищеплення їм співчуття до людей як основи їх розвитку. В практичній педагогічній діяльності він намагався поєднати виховання і навчання дітей з їх посильною працею на виробництві, використовував виховну роль колективу... Педагог писав: “Було важко привчати до регулярної праці дітей, які звикли до жебрацтва і бездіяльності... Ще більше труднощів представляє досягнення моральних кінцевих цілей”. Він вчив поважати гідність дитини, організовував участь дітей в добрих справах для інших людей, намітив шляхи морального виховання на принципі народності, як складову всебічного розвитку дитини і підготовки її до повноцінного життя. Основними чинниками виховання вважав працю, простоту, взірцевий порядок і дисципліну, вправлення дітей у моральних вчинках, сім’ю і добру матір. Мета морального виховання – розвиток у дітей діяльної любові природно до матері, а від неї – до оточуючих людей.

Велике значення для морального виховання дітей має особистий приклад вчителя, вихователя, батьківської любові дорослого до дітей. У своїх вихованців він розвивав поняття про обов’язок, право, справедливість, виходячи з їх знання середовища життя. Песталоцці дійсно все своє життя присвятив обездоленим дітям, будучи прикладом величезної людської енергії, любові до дорослих і дітей, особливо бідних. “Все для інших – нічого для себе” – слова, написані на його пам’ятнику, є найкращою характеристикою його подвижницької педагогічної діяльності[3].

Основою педагогічної системи російського педагога XIX століття К.Д. Ушинського є принцип народності, бо народ має право і повинен мати школу і виховання на рідній мові, побудованих на національних засадах. Про це свідчать його роботи “Про народність в громадському вихованні”, “Про користь педагогічної літератури”, “Людина як предмет виховання” та інші. Метою виховання повинно бути виховання морально правильної людини, яка повинна бути корисною суспільству. Моральне виховання невідривно пов’язане з розумовим і трудовим. Починати його слід з найменшого віку і здійснювати постійно і систематично. Першочергові завдання – формування патріотизму і гуманізму, чесності, любові до праці, дисциплінованості. Головні засоби морального виховання: навчання, переконання, трудова діяльність, власний приклад батьків і вчителів тощо. Цілий розділ в одній із робіт вчений назвав “Моральне і педагогічне значення звичок” [4: 47 – 51], бо “добра звичка є моральний капітал, покладений людиною в свою нервову систему, капітал цей зростає беззупинно... звичка є основа виховної сили, рычаг виховної діяльності”. Цікава робота Ушинського і про виховання почуттів, зокрема подолання впертості у дитини, бо з почуттів дитини вихователь повинен судити про успіхи “морального виховання, вимагати від вихованця мати владу не над почуттями своїми, але над своїми вчинками” [4: 73]. Необхідною умовою морального виховання, вказував Ушинський, є формування у дітей правильних уявлень про роль і значення праці в історії суспільства, в розвитку і житті людини. Праця повинна бути постійною, наполегливою, любимою, переборювати труднощі і страждання, ідеалом здорового виховання стверджував педагог в роботі “Праця в її психічному і виховному значенні”.

І як рекомендація Ушинського всім вихователям: “В школі повинна панувати серйозність, що допускає жарт, але не перетворюючи всю справу на жарт, ласкавість без притомності, справедливість без присікування, доброта без слабості, порядок без педантизму і головне постійна розумна діяльність. Тоді добрі почуття і прагнення самі собою розвинуться в дітях, а зародки дурних нахилів, набуті, мабуть, раніше, потрохи згладяться” [4: 77].

Великий польський педагог-гуманіст XX століття Януш Корчак в роботі “Як любити дитину” підкреслював, що “багатство вихователя – число і вага проблем, які його тривожать” [2: 19]. Серед цих проблем питання морального виховання дитини. Для цього перш за все потрібне “ідейне середовище”: “Сила його не в твердості духу, а в польоті, пориві, русі. Тут

твориш сам, не чекаючи. Немає наказу є добра воля. Немає догм є проблеми... Стримуючий початок тут – відразу до грязі, моральний естетизм... Терплячість тут не половинчастість переконань, а повага до людської думки... ідейне середовище – добрий ґрунт під посів активних дітей” [2: 28]. Педагог закликав вивчати індивідуальність дитини, враховувати її особливості розвитку: “Дитина – це сто масок, сто ролей вільного актора... Наївна і хитра, покірنا і надмінна, кротка і мстива, благовихована і шаловлива, вона вміє так до пори часу затаїтися, так замкнутися в собі, що вводить нас в оману і використовує в своїх цілях” [2: 31]. “Духовна основа людини – відповідальність перед життям в цілому” [2: 49]. І рекомендує вихователям: “Пізнай себе перш, ніж захочеш пізнати дітей... Дітей немає – є люди, але з іншим масштабом понять, запасом досвіду, іншими захопленнями, іншою грою почуттів” [2: 55]. Вихователь, “дозволь дітям помилятися і радісно прямувати до виправлення” [2: 85]. “Сердитий погляд вихователя, похвала, догана, жарт, порада, поцілунок, казка в якості нагороди, словесне заохочення – ось лікувальні процедури, які треба призначати в малих і великих дозах, частіше чи рідше, залежно від даного випадку і особливостей дитини” [2: 97].

Деякі основи поглядів видатних педагогів на проблеми морального виховання викладені стисло в таблиці 1.

Таблиця 1.

Педагоги	Моральні якості людини	Методика виховання
1. Аристотель	“Моральність – якість душі”, добродійність, мудрість, воля	Розвиток природних задатків добродійності, зв'язок етики з політикою
2. Коменський	Благість, гуманність, поміркованість, дисциплінованість, терпіння, достойність, скромність	Турбота про дітей, привчання, дитячі ігри, індивідуальний підхід, приклад вихователів
3. Руссо	Гуманізм, моральність, стриманість, культура статевих взаємин, повага до жінки	Природовідповідність і свобода виховання, індивідуальний підхід, метод природних наслідків, приклад і роль вихователя
4. Песталоцці	Людяність, співчуття, працелюбність, колективізм, справедливість, відповідальність	Гуманний характер вихователя, доброзичливість до дитини, вправлення, організація добрих справ і праці дитини, приклад вихователя
5. Ушинський	“Морально правильна корисна суспільству людина”, патріотизм, гуманізм, працелюбність, чесність, дисципліна, “влада над вчинками”	Народність, виховання в праці, ласкавість, справедливість до дітей, “доброта без слабкості, порядок без педантизму”, індивідуальний підхід
6. Корчак	Гуманізм, активність, “відповідальність перед життям в цілому”, працелюбність, творчість, взаємодопомога	“Ідейне середовище”, добра воля, повага до людської думки, індивідуальний підхід, вправлення, заохочення, “казка як нагорода”

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коменський Я. А. Избранные произведения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – 476 с.
2. Корчак Я. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1990. – 272с.
3. Лемківський М. В., Микитюк О. М. Історія педагогіки – Харків: “ОВС”, 2002. – 240с.
4. Педагогические идеи К. Ушинского. – М.: Знание, 1971. – 80с.
5. Чанышев А.Н. Аристотель. – М.: Мысль, 1981. – 200 с.